

Василиса Шливар. *Десакрализација молчания. О блокадних сѣихойворениях*
Геннадия Гора. Санкт-Петербург: Jaromír Hladík press, 2025, 200 стр.

Пред читаоцем је прва у свету монографија о песмама Геннадия Гора насталим у евакуацији под трауматичним утиском од ужаса блокаде у којем се нашао Лењинград током 900 дана Другог светског рата. Ово не чуди ако знамо да су се прве публикације блокадних стихова Гора појавиле тек почетком ХХI века (избор из циклуса у часопису *Звезда* 2002; у бечком двојезичком издању под називом *Блокада* 2007, као засебна књига на руском 2012. године: *Црвена кайља на снегу. Песме 1942–1944*). Иако су поменута издања била пропраћена одговарајућим текстовима о, аутори су се углавном бавили аутобиографским моментима песника, историјским чињеницама или, пак, утврђивањем везе између Гора — совјетског прозаисте и непознатог песника блокаде.

Василиса Шливар је узела на себе задатак да покаже како је блокада као рубни егзистенцијални догађај, тачније тотални колапс, утицала на језичку димензију поезије, којом Гор одговара на потпуно поништавање Човека и свега људског. Радикалне језичке модуларције, утемељене у трагањима футуриста и обериута, требало је да омогуће разумевање уздрманости и нестабилности света, али су под притиском нељудскости заправо довеле до краха, па је песник принуђен да жртвује себе. Жртвовање себе-песника истражено је у пет поглавља књиге: Мртво тело поезије, Време смрти, Заболоцки и Гор: од органског до антиорганског, Патафизика смеха и Жртвовање песничке речи.

Прво поглавље књиге поставља питање природе бесмислица с којом се срећемо у стиховима Геннадия Гора. То није бесмислица обериутског типа зато што језичко искуство у условима распадања свести-света остаје у домену миметичког дискурса. У чудовишном свету, у којем владају насиље и разарање, Гор не проналази начин за његово космогонијско обнављање, не може да победи хаос, нема трансгресије, па стога остаје само смрт. Својим стиховима о блокади он доприноси даљем развоју петербуршког текста руске књижевности: град изграђен на костима људи, настао из замисли једног човека (Петра Великог), надреална фантазмагорија, у новим историјским околностима само наставља већ утврђену линију града-Молоха који прожиди своје жртве. Међутим, ако је раније петербуршким текстом владала катастрофа због побуне водене стихије против (гордог) човека који би да је укроти, овде је реч, по мишљењу В. Шливар, о стихији зла чије извориште је човек и пред којом сама природа постаје беспомоћна те умире и нестаје. Инфернални град (мраз, глад, безумље, антропофагија, изнемоглост, смрт, смрт и смрт) представљен је као апотеоза отуђења — човека од човека, човека од града, човека од самог себе. Зато В. Шливар може да тврди како град под опсадом са својим слободним заточеницима, који са страхом ишчекују смрт од Немаца, глади или хапшења, и сам постаје својеврсни метафизички заговор ограниченог простора и времена. Беспомоћност људи пред лицем зла доводи до деградације свести, човек постаје живи леш, те се може рећи да је суштина Горовог апсурда — „у блокади бића, у крајње обесмишљеном постојању човека осуђеног на смрт, који се и пре смрти претворио у смрт“ (стр. 12). У хаотичном и флуидном свету могуће су различите трансформације: човека у животињу, говора у мукање и лајање, мушког и женског рода у средњи род, живог у мртво, прошлог и будућег времена у садашње. Све ове трансформације В. Шливар разматра и у контексту беспомоћности песничке речи пред свеопштом ентропијом, показујући како се опустошеност света преноси пре свега на тело (унакажено, раскомадано и туђе) као место бивствовања човека-света. За В. Шливар нема сумње да потпуно распадање света, које је показано преко насилних метаморфоза људског тела што доводе до постварења човека и његовог коначног беспоштедног уништења, не даје никакву могућност за даље кретање ка „новоме животу“ или „искупљењу“ нељудскости, па отуда мртво тело човека може да створи само мртво тело поезије.

„Време смрти“ назив је другог поглавља књиге. Већ сама синтагма говори о немогућности победе над смрћу за којом толико жуди песник. Међутим, питање времена враћа Гора историјској авангарди и натурфилозофији, где се тема времена наметала као кључна.

В. Шљивар показује да тема реке-времена код Гора није само данак учењу Хераклита, како бисмо помислили, већ и делима других филозофа (на пример, А. Бергсона, М. Гершензона), које су 1910-их читали руски авангардисти, ширећи границе сопствених светова и одлазећи од идеје коначности ка идеји флуидности (код А. Туфанова и Л. Липавског). У овом делу се ауторка бави комплексним питањима поимања времена и света, неразумевања и хаоса, сећања и садашњости код футуриста (А. Кручониха, И. Здањевича) и обериута (Д. Хармса, А. Веденског, Л. Липавског). Она посматра просторно-временски вакуум лењинградске блокаде као могућност лирског јунака да се преко успомена, изласка у „суседни свет“ (термин Л. Липавског), одржи у животу, у садашњем тренутку. Мотиви деце, децјег цртежа, обале, сунца, лета, а посебно реке дати су као илустрација трансформације живота у смрт у условима блокаде времена: река-девојка из словенске митологије постаје сублимација све четири реке подземног света, а посебно Лете и Стикса. Умирање реке В. Шљивар показује кроз употребу глагола у поезији Гора (уснути, скаменити се, поцрнети), чиме се доказује и веза Гора с идејама обериута из 1930-их, када вода постаје слика метафизичког и егзистенцијалног ужаса, а заустављени тренутак, Хармсов *cisfinitum* — тачка вечне смрти. Разумевајући сву сложеност епохе, која је окивала и време, и човека, и реч, како би их све бацила на сметлиште смрти 1940-их, В. Шљивар наводи једну од кључних мисли филозофа-обериута Ј. Друскина о непомичном времену: „Време је такође непомично. То је празнина и смрт. Време постоји, али оно не пролази“. Дакако да су ова апокалиптичка размишљања била карактеристична за Хармса и Веденског, због чега и пишу о часу када времена више неће бити, а управо то је окосница и поезије ГенADIЈа Гора — нестанак времена, јер су са њим у тесној спрези нестанак речи, мисли и стваралаштва.

Најдубље интертекстуално и митопоетско промишљање доноси поглавље посвећено Н. Заболоцком и Г. Гору. Тему органског и антиорганског В. Шљивар је сместила у контекст идеја старогрчких атомиста, као и филозофских учења Н. Фјодорова, В. Соловјова, В. Вернадског и К. Циолковског. Ауторка истражује утицај „Биосфере“ Вернадског из 1926. и „Монизма Васељене“ Циолковског из 1925. на песнички опус Заболоцког и Гора: проналази одјеке размишљања о непосредном утицају космоса на развој Земље и биосфере, о вези савремене живе материје са живом материјом свих претходних епоха, о бесмртности атома и њиховој способности да се регенеришу, о бесмртности материје заснованој на идејама панпсихизма. В. Шљивар проучава одјеке узајамне повезаности уметности и науке с почетка XX века у трагањима Заболоцког и Гора за својствима границе, метаморфозе, природе, смрти, песничке речи. Мотиви флоре, фауне, хидронике су извор промишљања В. Шљивар о антропоцентричном свету, који се испољава кроз језик којим свет природе говори и који разуме лирски субјект, што је карактеристично не само за поезију Заболоцког и Гора него и за њихове савременике Хлебњикова, Веденског и Хармса. Већ наслуђујемо, читајући ово истраживање, да се антропоцентрични свет у условима блокаде (свести, речи, физиологије тела) трансформише у антропофагични свет. Размишљања В. Шљивар о дијалогу двојице песника воде ка учењу Вернадског о биосфери, које су они усвајали на различите начине. Како нам ауторка предочава, поезија Заболоцког је слика новог света са идејом духовне биосфере самог Гора, у чијем центру је песничка реч — бесмртни орган мишљења природе; поезија Гора, насупрот, оличава крах ових идеја, њихову тоталну блокаду, произашлу из човековог деловања, па стога песник императив живота, који је био у основи духовне биосфере, мења на императив смрти (душе, ума, човека, природе). Другим речима, „песничка реч је изгубила стваралачки потенцијал, сачувавши тек способност да површно одражава руине пређашње органике — антиорганнику“ (стр. 51).

Тема смеха се појављује неочекивано у контексту лењинградске блокаде, али елементи комичног су присутни пре свега у моделовању текста, јер они показују последњи покушај леша да остане човек. Истина, како показује В. Шљивар, за разлику од Аристотеловог одређења да је смех карактеристичан само за човека, Гор нуди другачију визују смеха: као деградације разума до безумља које оптерећује већ застрашујућу ситуацију очајања и страха. У том контексту долази до појачавања граничне ситуације и смене топоса:

појављује се шума са свим митопоетским обележјима оностраног или подземног света (у античкој, средњовековној и модерној књижевности) као пандан антисвету блокаде — паклу. У безумном смеху који спаја зло и добро, смешно и тужно, тренутно и вечно, појединачно и опште, В. Шљивар види чежњу песника за убијеним духом, тачније, за човеком. Смех у поезији Гора изазива језу, он је непријатељски, јер њега је породила сама смрт.

„Жртвовање песничке речи“ представља — у већ врло захтевној са феноменолошког, алогичног и психопатолошког аспекта књижи — поглавље које изискује филозофска предзнања и спремност за заједничко промишљање о „певању и мишљењу“ Генедија Гора у условима блокаде. В. Шљивар без трунке сумње циклус Гора ставља у средиште књижевности катастрофе јер је он сам сведочанство „готово реално немогућег“ (стр. 64), демонстрирајући тотални крах човека и света, и то пре свега у језику. Уз подршку филозофских истраживања Ђ. Агамбена, М. Хајдегера, И. Смирнова, П. Левија, Т. Адорна, В. Бибикина, В. Подороге о граничним ситуацијама човековог постојања, пре свега логора, гасне коморе и искуства Другог светског рата, ауторка открива сву тежину трагедије блокаде која не престаје јер сваки читалац постаје очевидац уништења: блокада се одвија пред његовим очима и она се не завршава будући да није у власти ни времена, ни простора, тј. она је увек и свуда. За В. Шљивар поезија Гора представља изазов; развијајући авангардни експеримент футуриста и обериута с речју (у спрези с космоизмом, биосфером, натурфилозофијом), песник указује на суноврат моћи песничке речи од космогоније до агоније. У томе му „помаже“ десакрализација смрти која ни на који начин није Хајдегерово „бивство ка смрти“ већ зло у свом тоталитету које се испољава кроз безброј побацианих промрзлих лешева на гозби за пацове. Ауторка показује блискост Шаламовљеве позиције о логорском искуству што човека претвара у дивљу звер и Горовог виђења блокаде у којој није изгубљен само достојанствен живот него и достојанствена смрт. Човек у блокади постаје сам себи и жртва, и целат. Канибализам је најрадикалнији и најлогичнији облик присуства дистрофичара у животу и у смрти: прождирући смртника, канибал изједначава себе са смрћу и истовремено она за њега постаје извор живота. Ове трансформације човека, а уједно и језика, В. Шљивар показује у бриљантној анализи тешких Горових стихова, где се свет, човек и песничка реч потпуно утапају у исушеност, увелост и одрвенелост као коначни распад на свим нивоима постојања. Ауторка размишља о не-човеку и не-језику као бесповратном губитку њиховог места у бићу света, па тако и сведочанство Горовог искуства разуме као посланицу песника нама — о немоћи поезије која на катастрофу одговара катастрофом, тј. немошћу, ћутањем, блокадом речи. А одлазак у ћутање на митопоетском нивоу јесте жртвовање песничке речи.

Бавећи се комплексним и тешким питањима блокаде у стиховима Гора, Василиса Шљивар помера тачку гледишта са историјско-социолошке на филозофско-поетску у којој се разрешавају питања „присутности бивства“ и „бивства ка смрти“, да се послужимо Хајдегеровим речима. Ова књига је позив пре свега руским филозофима да се упусте у фундаментално осмишљавање уникалне катастрофе у историји људског рода. Храбра мисао Василисе Шљивар која не зна за границе мисливог делује на моменте фрапантно по својој зрелости и закључцима, који откривају поезију Генедија Гора у посве другачијем светлу у односу на све песнике лењинградске блокаде који су славили искључиво њен победнички код. Утолико је ова књига прекретничка и у светлу истраживања блокаде последњих неколико година (П. Барскове, А. Муждабе), али пре свега у перцепцији блокаде кроз песничку реч и филозофску мисао. Стога питање које се намеће након читања ове књиге јесте: Филозофи, где сте?

Корнелија Ичин
Универзитет у Београду
kornelijaicin@gmail.com